

Нові відкриття і знахідки

В. І. Полтавець,
О. В. Білецька, Б. В. Легоняк

ШОЛОМ КУБАНСЬКОГО ТИПУ В ПРАВОБЕРЕЖНОМУ ЛІСОСТЕПУ

Навесні 1997 р. під час оранки поля увагу спостережливого мешканця с. Медведівка Чигиринського р-ну Черкаської обл. П. О. Сивоконя привернув округлий предмет зеленуватого кольору. Знахідка надійшла спочатку до Холодноярської філії, а потім до музейних фондів Національного історико-культурного заповідника «Чигирин» (інв. № А-3604), і таким чином стала доступною для опрацювання та введення її в науковий обіг. Фахівцями вона була визначена як бронзовий скіфський шолом кубанського типу — унікальний предмет не лише для Правобережного Лісостепу України, а й для всієї Східної Європи, за винятком хіба що Північного Кавказу.

Поле, де був знайдений шолом, розташоване в лісі, на території 68 кварталу Креселецького лісництва держлісфонду між селами Мельники, Головкивка та Буда Чигиринського району, на плато (над ставками) лівого берега р. Сріблянки — правої притоки р. Тясмин, в ур. Циганське, неподалік від Мотронинського городища (рис. 1). На полі, де був знайдений шолом, виявлено фрагменти глиняної обмазки (інв. № 3697), кілька уламків ліпного посуду і античних амфор (інв. № АНД-128-130) ¹.

Як зазначалось, шолом належить до кубанського типу (рис. 2). Він литий, масивний, спереду має облямовані бортиками лицеві вирізи з надочними дугами, що сходяться загостреним виступом над переніссям. По осі шолома проходить рельєфний валик — слід ливарного шва. Уздовж правого бічного краю є два отвори діаметром 5—6 см, з протилежного боку — такий же отвір та сліди від ще двох у місцях зламів. Отвори призначалися для кріплення шкіряної або повстяної бармиці, яка прикривала шию та потилицю. Шолом дещо деформований, у багатьох місцях є подряпини, верхня та задня частини втрачені. Висота предмета 16,5, довжина — 21, ширина — 27 см, вага — 1 кг 650 г, товщина стінок коливається в межах 2—4 мм.

Кращі зразки шоломів кубанського типу походять зі станиць Келермеська та Кримська в Прикубанні ². Зараз у євразійському регіоні налічується 17 шоломів такого типу, з них 7 пов'язані з північнокавказькими, переважно кубанськими комплексами. Інші — або невідомого походження, або знайдені при випадкових обставинах на території від Поволжя до Південного Сибіру ³. Використання цих шоломів на Північному Кавказі припадає на середину — другу половину VII ст. і, можливо, на початок VI ст. до н. е. ⁴. Деякі дослідники, посиляючись на зображення шоломів на кам'яних скіфських статуях, вважають, що ці шоломи побутували до кінця V ст. до н. е. Щоправда, визначення цих шоломів як кубанських іноді підлягає сумніву ⁵.

Шолом, виявлений у басейні Тясмину, є чи не першою знахідкою такого типу в Українському Лісостепу, якщо не враховувати шолом, що був представлений на виставці Київського товариства старовини та мистецтва у 1897 р. серед предметів із колекції І. А. Хойновського ⁶ (але невідомо, звідки він походить: з розкопок дослідника в Правобережному Лісостепу чи зі станиці Кримської).

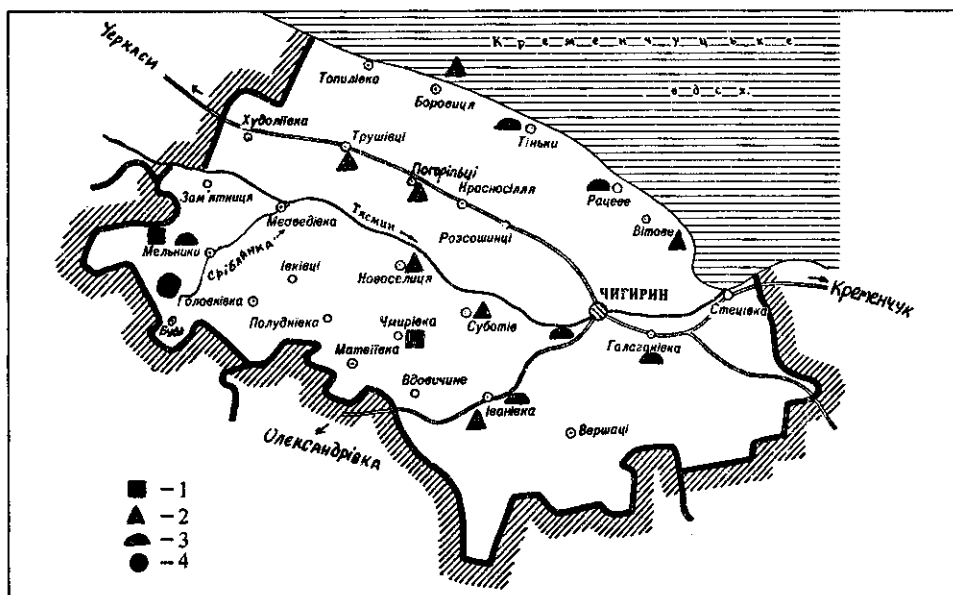

Рис. 1. Карта-схема пам'яток скіфського часу Чигиринського р-ну Черкаської обл. Умовні позначки: 1 — городища; 2 — селища; 3 — кургани та курганні групи; 4 — місце знахідки шолома (ур. Циганське).

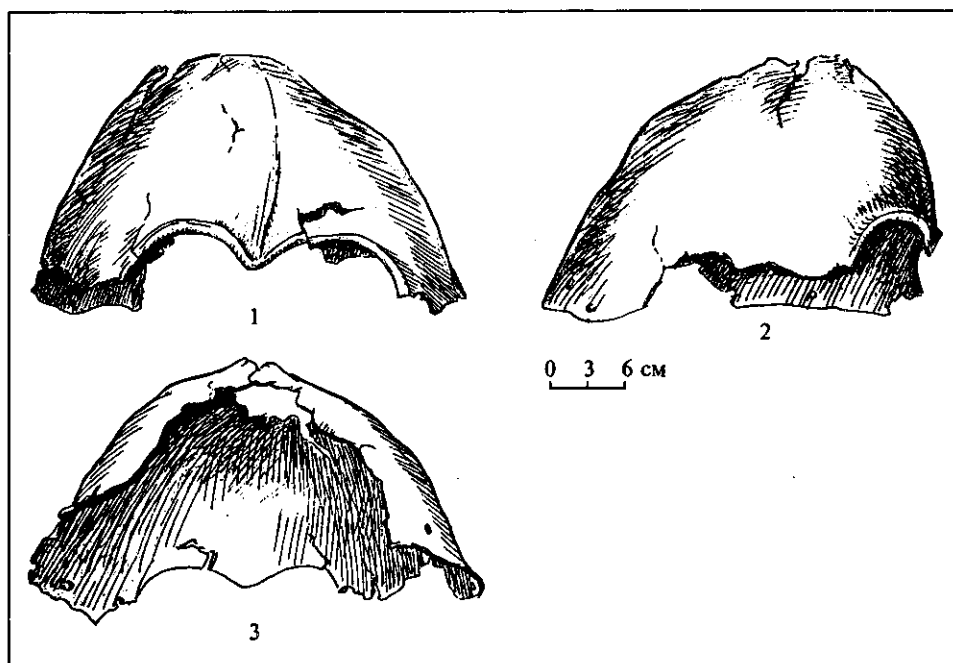

Рис. 2. Шолом з урочища Циганське: 1 — вигляд спереду; 2 — вигляд збоку; 3 — вигляд ззаду.

У пам'ятках скіфського типу Середньої Європи шоломи кубанського типу відсутні⁷, тому на територію Дніпровського Правобережжя розглядуваний нами шолом потрапив, очевидно, внаслідок скіфської експансії з Північного Кавказу. Знахідка є цінним інформативним матеріалом, який поглиблює наші уявлення про ареал поширення пам'яток цього типу, а також, безумовно, цікавим об'єктом для подальших наукових пошуків у скіфології.

¹ На цьому полі навесні 1997—1998 рр. провадили розвідки співробітники НІКЗ «Чигирин».

² Черненко Е. В. Скифский доспех. — К., 1968. — С. 77, 78.

³ Галанина Л. К. Келеремесские курганы // Степные народы Евразии. — М., 1997. — Т. 1. — С. 114.

⁴ Там же.

⁵ Див.: Яценко И. В. О времени и причинах исчезновения «кубанских» шлемов в скифской культуре Северного Причерноморья и Северного Кавказа // Донские древности. — Азов, 1997. — Вып. 5. — С. 165, 167—171.

⁶ Черненко Е. В. Указ. соч. — С. 77.

⁷ Скорый С. А. Доспех скифского типа в Средней Европе // Вооружение скифов и сарматов. — К., 1984. — С. 94. Не виключено, що один із двох шоломів, які зберігаються у фондах Музею Війська Полтавського у Варшаві, також походить із Правобережного Лісостепу України. Другий шолом — зі згаданої вже колекції І. А. Хойновського. Див.: Галанина Л. К. Указ. соч. — С. 114.

Одержано 20.01.2000